

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՇԱՐԱԹԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ

ԳՐԱԿԱՆ - ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԱԿԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

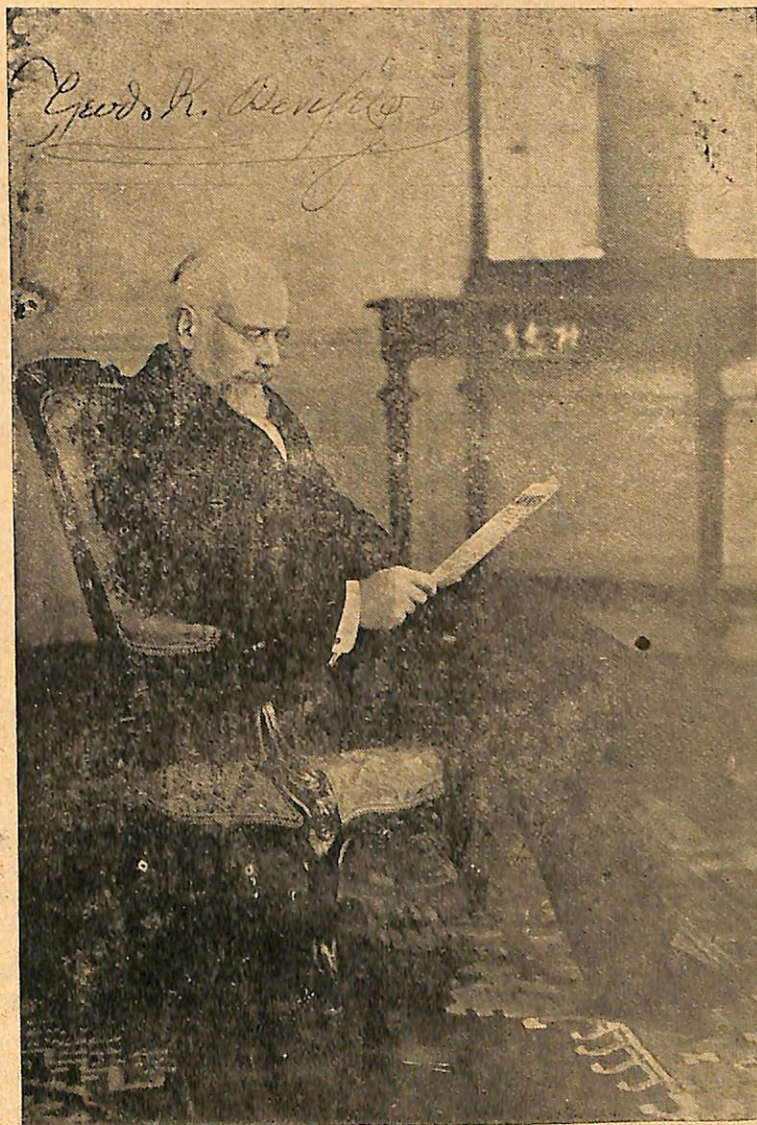
ՎՍՈՒՑ-ՏՆՕՐԵՆ
ՀԱՍՐ. ՖՈՒԼԻՔԱՃԵԱՆ

ԽՄԲԱԳՐԱՊԵՏ
ՍԵՐ. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

Դ. ՏԱՐԻ, ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻԻ 15

ՇԱՐԱԹ, 15 ՓԵՏՐՈՒԱՐ 1919

ԷԼԵՅԹԵՐԻՈՍ ՎԷՆԻՋԷԼՈՍ

ODE A LA FRANCE

La beauté de ta haute figure, qui depuis des siècles, comme une clarté conductrice, rayonne sur l'humanité, est devenue, ô France, à travers l'horreur de ce gigantesque cauchemar, plus radieuse encore et plus pure.

Au milieu des nations qui luttent contre le démon de la tyrannie, tu sembles être le génie même de la liberté menant la lutte.

Tes armes flamboient de lumière, de la lumière sereine dont ta victoire va transfigurer le monde.

Tes yeux, au plus fort de l'affreuse mêlée, gardent une expression, non de haine, mais d'amour, l'amour de l'humanité qu'étouffe la tyrannie et que ton effort sublime veut délivrer.

Ton bras, maniant le glaive de justice, a les mouvements harmonieux du sculpteur dont la main fait naître sous ses coups, dans l'épaisse et confuse matière, une vie neuve et parfaite.

Le sang coulant des blessures qui déchirent tes flancs est rouge de la rougeur sacrée des aurores.

Et n'est-ce point l'aurore du monde de demain, du monde libéré, qui brille déjà, ô France, dans cette rougeur divine ruisselant de tes flancs ?

ARCHAG TCHOBANIAN

ԱՆՈՆՔ Կ'ԱՊՐԻՆ՝ ԻՐԵՆՅ ՄՏԱԾՈՒՄԻՆ ՀԵՏ

Երջանկութիւնը անպատճառ կ'այցելէ ձեզի ձեր կեանքին մէջ, յոյսով եւ խանդով սպասեցէք անոր. բայց երբ անգամ մը յայտնուի անիկա, դողացէք անոր վրայ ու գորովանքով նայեցէք անոր. մի՛ խրտչեցնէք զայն, որովհետեւ դիւրաբեկ եւ փափուկ ծաղիկ մըն է անիկա, որ կրնայ թառամիլ, անմիջապէս ծաղկելէ ետքը :

1913

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Հոգիին լոյսը զօրաւորագոյնն է բոլոր լոյսերէն. ան է որ կը ցուցնէ կատարելութեան համբան :

Պէտք է վախնալ զայն մարելէ, որովհետեւ, անգամ մը որ մարի, այլ եւս չի վառիր :

1915

Լ.ԻՊԱՐԻՏ ՆԱԶԱՐԵԱՆ (ԼԵՌՆԵԱՆ)

Կեանքիս մէջ զգացած չէի կորուստի վիշտը անոնց, որոնք կոչուած էին մարտեր իր պաշտածներու մահը . . . անոնց է որ կոչած են աստուածներ : Մենք ալ իսկ այն ուժը որ կրնայ մեռցնել աստուածներն իսկ եւ չունի սրբութիւններ — նա երբէք չի կրնար ապրիլ, որովհետեւ պաշտամունք չունեցողը անկարող է ապրիլ :

1919

Վ.Ա.ԶԱՆ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Խնդալ առանց ատելութեան, հեգնել առանց դառնութեան, հարուածել ո՛չ թէ վնասելու՝ այլ ուղղելու համար, բարի ըլլալ չարութեան դիմակին ներքեւ, խըրքիծաբանին դերը :

1915

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

[Ս. Ռշտունիի Յիշատակարանէն քաղուած, ԱՆՏԻՊ]

ԻԹԹԻՅԱՏԻ ՀԱՅԱԶԻՆՋ ՆՈՊԱՆ

Ձ.

ՉԱՆՂԸՐԸ՝ ԱՔՍՈՐԱՎԱՅՐ

(22/5 ապրիլ/մայիս — 27/9 հոկտ./նոյ. 1915)

Զօրանոցէն դուրս, քաղաք մտած ենք: Իւրաքանչիւր ոք առանձին, կամ պղտիկ խումբերով միացած, յարմար բնակութեան վայր մը կը փնտռէ: Զօրանոցի մեր հասարակապետութիւնը յանգած է, իրարմէ անկախ բազմաթիւ խմբաւորումներու:

Քաղաքին շուկաներն ենք ամէն օր, լրացնելու համար մեր նոր ընակարաններուն անհրաժեշտ պէտքերը: Թուրք ազգաբնակչութիւնը, առջի վայրկեանէն արդէն տեղեկացած մեր Չանղըրը ժամանումին, ռամիկ զարմացումով ու հետաքրքրութիւնով կը շրջապատէ մեզ, մեր առուտուրին ատեն յաճախ հարցումներ ալ ընելով: Քաղաք մուտքէն առաջ, մեր մասին առասպելներով սնուցած են անոր հայամերձ այլազգի մըտայնութիւնը և մենք կը զգանք անոր վերապահ զգուշաւորութիւնը կարծես չի հպելու համար մեզ: Մեր առուտուրին մէջ առատաձեւութեամբ պահանջուած գինը վճարելով, կ'ընկճենք հետզհետէ այդ կասկածոտները մեր վտանգաւոր գոյութիւններուն հանդէպ, և տակաւ կը ցածնուն իրենց շինուած ատելութիւնները և ոտք հանուած կիրքերը: Քաղաք ելլելնէս երկու օր վերջ, իրիկուն մը, ստուերներուն հետ քաղաք կը մտնեն մեր ընկերներէն քսանի չափ յետամնացներ, որոնք Պոլսոյ մէջ նոյն գիշերը մեզի հետ հաւաքուած, բայց կարելի չէ եղած զիրենք մեզի հետ ճամբել: Բողոքովին ընկճուած, անասնացած զոյգ զոյգ իրարու ետեւէ կը քալեն ոստիկանէ մը ընկերացուած: Իրենց ընդ առաջ կը փութանք: Կ'ընկերանանք մինչեւ (ոստիկանատուն, և պայմանադրական արձանագրութեանէն յետոյ անմիջապէս տիրութիւն կ'ընենք այդ անակորոյսներուն, մեր սրբտերուն հետ լայն բանալով իրենց մեր նորահաստատ տուններուն դուռները:

Չանղըրը մէջ՝ աքսորականներ ենք մենք: Եղած հրամանի մը համեմատ ամէն առաւօտ կը ներկայանանք ոստիկանատուն, անձամբ ապացուցանելու մեր ներկայութիւնը: Պոլսէն դուրս մինչեւ այս վայրկեանը, թուրք արդարութիւնը չէ հաճած իսկ դատել մեզ և վճիռը մեր ետեւէն հասած, կը սկսի գործադրուիլ: Դատապարտուածներ ենք թէ պատանդներ. մեզի դէմ նենգութիւնը անստոյգ կը պահէ մեր դիրքը: Ամէնուս ակնկալութիւնը Պոլսոյ կառչած է. անկից փրկութիւն կը սպասենք: Մայր տուած է եռանդուն թղթակցութիւն մը Պոլսոյ մեր մարդոց հետ և աղերսագիրներ ներքին գործերու նախարարու-

թեան. ամէնքն ալ խնդրանքն ու պահանջումն են մեր վերադարձին, ու ամէնքն ալ այս մասնաւոր և պաշտօնական գրուածներուն մէջ՝ ինքզինքնին անպարտ կը դաւանին: Ո՛րքան միամըտութիւն մեր կողմէ, որ տակաւին չենք թափանցած նրիտասարդ Թուրքերուն տրամագրութեան ու դիտաւորութիւններուն, ընդդէմ ամէն հայ իրականութեան, որ կենսունակութիւն ու արժէք ունի իր մէջ:

Աքսորականի մեր առաջին օրերուն Պոլսէն հսկող մարմին մը կուգայ, միայն մեզմով զբաղելու համար. հինգ ոստիկան և մէկ ոստիկանապետի օգնական: Ասոնք քաղաքին մէջ կառավարչատունէն անջատ, չենք մը կը վարձեն, հոն կը հաստատուին և մենք կը սկսինք իրենց ներկայանալ ամէն օր: Ա՛լ իրենց կը պատկանինք և և անոնք պոլսական պոստիկ քաղաքավարութեան մը չարին ներքեւ քսութիւններ կը փորձեն դաւել մեզ դէմ: Ամէն առաւօտ ներկայանալուս, կը զգանք թէ գողունի բայց յամառ աչքեր մանրակրկիտ քննութենէ մը կ'անցընեն մեզ և կ'ապրինք ամէն անգամ հոգիի տեսակ մը անձկութիւն, որ աքսորականինն է և որ անոր մէջ կը ջլատէ ինքնավստահութիւնը:

Աքսորի առաջին շաբաթներուն՝ յոյսով լեցուած ենք և ամէնքս ալ նպաստաւոր լուրերու կը սպասենք Պոլսէն, բայց վնասութիւնը տիրողն էր մեր մէջ ամէն բանէ վեր: Ահա՛ հակասական հոգեբանութիւնը աքսորականին: Ու ասոր համար է որ աքսորականը ինքն իրեն դէմ հակասող գոյութիւնը եղած է միշտ: Քաղաքական յանցաւորներու պատիժներու պատմութեան մէջ՝ աքսորը հնարիմաց գիւտ մըն է: Մարդ կրնայ լաւագոյն պայմաններով ապրիլ աքսորավայրի մը մէջ, առողջ ըլլալ, բարեկեցիկ ու հանգիստ, բայց կը դադրի ըլլալէ ա՛յն որուն համար բաժնեցիկ զինքը իր միջավայրէն: Աքսորի մէջ, քաղաքական գործիչը կը վերածուի պարզ անհատի մը, նոյն իսկ եթէ պահած ըլլայ ան իր սեփական իմացակալութիւնը, համոզումները և ճաշակը: Աքսորը բռնամիջոց մըն է անհատականութիւններէն միօրինակ անհատներ շինելու համար: Ու այն պետութիւնները կամ ազգի մը այն շրջանները որոնք տիրող կարգերու միօրինակութիւնը ուզած են պահել, ամենէն շատ թիւով աքսորականներ ունեցած են:

*
**

Զօրանոցի կիսանքէն վերջ, մեր առաջին կիրակին քաղաքին մէջ, հոգեկան միախառնութեան օր մը եղաւ ամէնուս համար: Լեցուած ենք, միայականի, առանց աստիճաններու բարձրացումի, սեղանի, պղտիկ փայտաշէն մատուռին մէջ, զոր հայ բարեպաշտութիւնը կրցեր է ունենալ, դերա-

զանցապէս թորք հակաքրիստոնեայ միջավայրի հեթանոս պայմաններուն տակ: Հայր յամառօրէն անհատապաշտ, երբեք չէ զիջած որ ազգային գերազոյն հարստութիւնը եղող իր առաքելափառ Եկեղեցին առնեն իրմէ:

Եկեղեցիի խնկարկութիւնը հոգիի յուզումով մը կը գինովցնէ մեզ: Զօրանոցի հսկումները առանց խնկարկութեան էին: Կոմիտաս վարդապետ և իրենները փլչող փղձկուժի շխիթարող խռովքը կուտան մեր հոգիներուն: Ես ամենէն աւելի՛ այս առիթով զգացած եմ թէ կրօնքը և ի մասնաւորի քրիստոնէական կրօնքը թշուառին ապաւէնն է: Ասոր համար մենք, հոգիով թշուառացած աքսորականներս, անկից վերջ կիրակի առաւօտները միխթարութեան մեր բաժինը կ'երթանք առնել ամէնուն Աստուծմէն:

Քաղաքը ելլելնուս տասր օր վերջ, մեզմէ ութը հոգինոց խումբ մը, եկած հրամանին վրայ Պոլիս կը վերադառնայ: Նոր ախկալութիւններու ապարէզ մըն է որ կը բացուի ամէնուս համար: Ատիկա բարի նշան մը կ'ընդունինք թէ ամէնքս ալ հետզհետէ այդ սակաւներուն պիտի հետեւինք: Տեղեկացած ենք արդէն թէ Պապը Ալիի մէջ մասնաւոր յանձնախումբ մը կազմուած է մենէ իւրաքանչիւրի մասին քննութիւն կատարելու համար, և մենք հակառակ հայ ըլլալնուս, ինքզինքնիս անմեղ կը դաւանինք և այդ մարմինէն արդարութիւն կ'ակնկալենք: Իթիթհատա՛կաններու հայանենդ ծածկամտութիւնը սրքան փրօած է եղեր մեր մտքերուն:

Երկու ամիսներ ի զուր կը սպասենք նոր բարեացակամ հրամաններու: Մեր յոյսերու հորիզոնը վերջնապէս չէ մթազնած տակաւին: Միայն, պզտիկ խուճապի մը կը մատնուինք թերթերու մէջ կարդալով տասնեկնը հնչակեաններու Պոլսոյ մէջ կախուած ըլլալու լուրը: Գիտենք թէ անոնց մեծ մասը անմասն է բոլորովին վերազրուած յանցանքէն և մեր անմեղութեան գիտակցութիւնը, եղբրական վախճանին դէմ ապաւէն մը չէ այլևս մեզի համար:

Աստու մը արշալոյսին, Պոլսէն հանուելնուս երկու և կէս ամիսի չափ վերջ, ոստիկաններ ափ կ'առնեն ամէնուս դուռը, պատուիրելով՝ որոշ ժամու մը հաւաքուիլ կառավարչատան առջեւ: Դեռ թուրք եղեռնը չէ շղթայազերծուած հայուն գլխուն: Համեմատաբար հանդարտ խղճմտանքով մը, որոշուած ժամուն կը հաւաքուինք կառավարչատան պարտէզը: Օր մը առաջ մենէ տասն և ինը հոգիներու Պոլիս վերադարձի հրամանը հաղորդուած էր ենթականերուն:

Կառավարչատան սանդուխէն դէպ ի վար ապերասան լրբութեամբ կը կարդացուին անունները մեր ընկերներէն յիսուն երկու քին, մեր մկանաւորները և ամենէն երիտասարդ մտաւորականները, և վեհանձնօրէն քառորդ ժամ մը կը տրուի անոնց մեկնելու համար:

Նոյն այն կառքերով որոնցմով եկան էինք կը կազմուի հիմա մասնակի կարաւան մը, մնացող-

ներուն աչքին տակ. էնկիւրի պիտի երթան եղեր, ինչո՞ւ. չենք գիտեր. Տէր-Զօրը Հայուն համար անծանօթն է դեռ: Յիսուն երկու անգամ կ'որբանան մեր հոգիները, ճամբու դնելով այդ աղիտաւոր կարաւանը մեր դժբախտ աքսորակիցներուն:

Օր մը վերջ կը ճամբենք նաև դէպի Պոլիս մեր բախտաւոր աքսորակիցները և անկից յետոյ ամէն օր աւելի կ'անձկանան հորեղոնները մեր յոյսերուն և դատանութիւնը տակաւ կը բարդուի մեր գլխուն վերեւ: Կը կարդանք կեսարիոյ պաշտօնաթերթին մէջ հայ կախաղաններու վճիռները և ինքնախարէութեամբ մեր անօգնականութիւնը կ'ողզենք պարակել մեր գիտակցութենէն:

Իսլամին ծոմապահութեան ամիսն է. մոլեռանդութիւնները ուռած են և ճշմարիտ հաւատացեալին վրէժին նշաւակ պէտք է դառնայ կեանքը: Տեղահանութիւններու և ջարդերու զրոյցները հետզհետէ կուգան մեր վերջին յոյսերը կործանել: Լեռնացած դիակներու պատմութիւններ կը լսենք. ցեղային հեռագրագրութիւնով՝ մեր հոգիներուն մէջ կ'ապրինք բոլոր խողխողումները մեր հեթանոսներու յայրատ բազինին վրայ թերեւս դեղնեցաւ:

Ծոմապահութեան յաջորդող հանդիսաւոր խրախճանութեան օրերուն, ես ճանչցայ խորունկ գիին: Էնկիւրի ջարդը կատարուած էր և մենք բոլոր օրը քաղաքէն պիտի հանեն... մնացածը մարդս: Վախճանական հրաժեշտի նամակս կ'ընէ զրկեմ տուն, և կը մտածեմ բոլոր այն սիրելիներուս որոնցմէ կը բաժնուիմ առ յաւէտ և սիւՄահուան անընկճելիութեան մէջ, յաւիտենակաբերը, որոնցմէ երբեմն օրօրուեցար այս արեւին տանին քեզ յոյսի այն լուսաւոր ճամբաները ուր նախնիքը: Պատրաստուած եմ մահուան, որուն բու ծիածանը կ'ընդունչմարեմ: Ա՛խ, ընկերներս, տութեան եղեռնապարտ Քոյրերը որ անպարբշ վրայ ինկաք, հարկաւ ընդնչմարեցիք լոյսի ածնը ձեր հոգիին, որուն ողջակիզումէն ծնաւ յաւէտ որբացեալ Հայաստանը:

Անգլիական և ֆրանսական գերիներ սկսած են հասնիլ Չանղըրը և բնակիլ մեր լքած զօրականանք թէ իշխանութիւնք պատեհ չեն գտած որ միեւնոյն տեղին մէջ պատերազմի դերինք և հայ ոչ մէկը թողուլ Չանղըրըի մէջ:

Պայրամի վաղայաջորդ օրը նորէն կառավարչատուն կը կանչուինք մնացած եօթանասունի չափ աքտորականներս: Չորս հոգի Պոլսոյ համար և քսանեւչորս հոգի Էնկիւրիի համար կը դատուին մենէ: Գիտենք թէ այդ պահուն ջարդի մուտքը Էնկիւրիի մէջ կը փոթորկի կապանազերծ: Երկրորդ կարաւանն է որ կուտանք մենէ դաւի և եղեռնի ճամբաներուն, և որուն կ'ընկերանանք մինչեւ զօրանոցը և կը բաժնուինք իրենցմէ, յաւիտենականութեան յանձնելով զիրենք: Կեանքը հունաւոր դաղափարները կուտայ մարդուն, իսկ մահը յաւիտենականութիւնը կը ներշնչէ իրեն:

Կը վերադառնանք դէպի քաղաք: Ճամբան մեզի կը հաղորդուի թէ նորէն պէտք է կառավարչատուն երթանք, մեր նկատմամբ զեկոյցինտեղեկանալու համար: Երեսուն երկու հոգի ազատ կը հոչակուինք աքտորականի պարտադրութենէ, ամէն առաւօտ ներկայանալու, և իրաւունք կը սրբուի մեզ Պոլիսէ զատ ու զամ տեղերնիս ընակելու: Մեր համեմատական ազատագրումի ցնծութեան մէջ ցաւ մը կ'ըլլայ մեզ, աքտորական մեր վերջին հինգ ընկերները, որոնք զրկուած կը մնան մեզ տրուած իրաւունքներէն, և որոնց համար կ'ըսուի թէ Այաչ պիտի փոխադրուին: Այդ հինգին մէջ են մեր յաւէտ սիրելի Վարուժանն ու Սեւակը:

Այս հինգը, Այաչ փոխադրուելու ճամբուն վրայ, Չանդըրըն վեց ժամ անդին, թիւնէյէն կէս ժամ դուրս կը մորթուին գիւղացիներու խմբակէ մը, կազմուած՝ Իթթիհատի պատասխանատու քարտուղարին, ոստիկան-զինուորներու հրամանատարին նախաձեռնութեամբ և թուրք հրոսի մը գործակցութեամբ: Վերջէն կը տեղեկանանք թէ այս հինգին Այաչ ճամբայ հանուած ատենը, մեր միւս ընկերները դադրած էին արդէն Այաչի մէջ ըլլալէ:

Այս եղեռնը իր հիմերէն կը սարսէ մեր հոգիները և այն պուտ մը քաջութիւնը որուն ապաւինած պիտի բաժնուէինք Չանդըրըն անհրապոյր հորիզոններէն, կը սառի մեր երակներուն մէջ և կը կարկամին մեր ոտքերը:

Ամբողջ երկու ք ու կէս ամիս հասնում մը

կ'ըլլայ կեանքս Չանդըրընի մէջ: Ահ, որքան մեծ կարօտով կը ցանկամ երկաթի ճամբաներուն որոնցմէ՝ կառքով երկու օր հեռու, ապիկարութեանս յուսահատութիւնը կուլամ ամէն լուսնի: Լուսինը Անատոլուի կառուղիներուն վրայ բարիքն է տխուր ճամբորդին, աշնանավերջի կարճ օրերուն:

Այս միջոցներուն է որ Էնկիւրիի փոխ-կուսակալը՝ ոճրագործ Աթըֆ, կուսակալ կը նշանակուի Քասթամունիի հայասէր Րէշիտ փաշայի տեղ, որ հակառակ կեդրոնի հրամանին՝ վիլայէթին հայերը տեղահան չէր ըրած: Աթըֆ կուսակալի իր ապերասան և չարագոյշակ հասակը կուգայ պտտցնել Չանդըրընի մէջ, անցնելով անկից Քասթամունի՝ կուսակալանիստ քաղաքը: Իր երեւոյթը կը պատմէ արդէն թէ տէրն է գործած անսահման եղեռնին և թէ կոպերուն տակ արիւնի նոր մարմաջներ կան թառած, այնքան ատելալաւ է իր նայուածքին, խօսուածքին և շարժուձեւին մէջ, մեզի հանդէպ:

Այ տուած եմ մեծ որոշումս, պէտք է խորտակել Չանդըրըն մինչեւ Էնկիւրի մեր յուսահատութիւնը կոռզ լեռներու ապալեր չզթաները և անհամբոյր հորիզոնները, պէտք է փախչիլ եղեռնը դարբնողէն, որ հիմա Քասթամունի նստած, իր ուղեղի գեհնին մէջ ոճիրին սալը կը կոփէ: Ան առաջին նշանը կուտայ արդէն իր գոյութեան: Պոյապատցի՝ եօթանասունի չափ գեղջուկ հայեր, կ'անցնին Չանդըրըն հետիոտն, հեծեալ ոստիկան զինուորէն խարազանակից և կ'երթան դէպի Էնկիւրի. կարաւանին մէջ, սպիտակափառ մօրուքով, ութսունամենի նահապետ մըն ալ կայ, առ յաւէտ զրկուած արեւի լոյսի բարիքէն, և որ ձեռքի ցուպին և քովի բազդակից ընկերով բազուկին անձնատուր, լեռներէ լեռ, հորիզոններէ հորիզոն քալելու տառտպանքը կ'ապրի:

Իրերու անյեղիութեան մէջ, տրուած է եղերինձ պրծիլ վերահաս եղեռնէն, և աշնանավերջի առաւօտ մը, ուրիշ ութը ընկերներու հետ ճամբայ կ'իյնամ դէպի Էնկիւրի, ետիս ձգած քսանի չափ բազդակից ընկերներ և տեղւոյն 60-70 տունէ բազկացած աշխատասէր և պարկեշտ հայութիւնը:

ՄԻՐԱՅԻԼ ԵԱՄՏԱՆՃՆԱՆ

ՌՈՍՏՈՄ

ՄԵԾ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆԸ

Անմոռանալի ընկերներու համար մեր հոգիներուն արցունքները հազիւ դադրած, երբ անոնց յիշատակը մեր սիրտերուն մէջ կը քանդակէինք, ուրիշ աստղեր կը մարին հայկական հորիզոնին վրայէն, անհուն պարագայ մը ձգելով իրենց ետեւ...

Մահուան գաղափարին հետ շատ դիւրաւ հաշտուելի գիտենք: Վայրկենական ցնցում մը, մարմնի սարսուռ մը և հոգեկան դող մը զգալով, ստոյիկեան փիլիսոփայութիւնով մը, մահուան ընական երեւոյթին հետ կ'ընտելանանք: Ու մեր միտքէն կ'անցնի մեզմէ յաւէտ բաժնուողներուն ուրուանկարը, անոնց հոգիին հայելին, միտքի պայծառութիւնը ու սիրտի առաքինութիւնները: Կը տարուինք անոնցմով, կը հետեւինք անոնց կեանքի ուղիին, ու կանգ կ'առնենք հանգրուաններու առջեւ, ուր պահ մը մեր ցաւատանջ իմացականութիւնը անդորրութեան յաճախանքը վայելի կ'ուզէ:

Քրիստոսափորներուն և Զուարեաններուն վերջին սերունդն է, որ տարիներուն անխոնջ ու հաւատարիմ գործակցութիւնէ մը, կամաւոր սպասումէ մը վերջ, կը բաժնուի իր աշխարհի սրտակից գաղափարակիցներէն:

Վեթեաքներուն սերունդին երրորդութիւնը թանկագին Ռոստոմը կը կազմէր:

Համեստ, թաքուն, առեղծուածային ու անմեկնելի հոգի մը:

Շատ քիչ յեղափոխանանք կրցեր են աշխարհի ներդրութիւն ունենալ, որքան Ռոստոմ:

Պայծառ ու իմացական գիմագծութիւն մը, խորթափանց աչքեր և լայն ճակատ մը, որուն ետեւ անդունդներ ու վիհեր բացուած էին: Զար-

գացած զանկ մը, ուր՝ տեղ կը բռնէին, գիտութեան նորագոյն տուեալները:

Յեղափոխականի մաքուր հոգի մըն էր, որ ներշնչել գիտէր:

Բոլորը իրեն կը դիմէին, Ռազմիկը, Գործիչը, Մշակը, Ուսուցիչը, Մտաւորականն ու Բանուորը: Անիկա բոլորին խորհրդատուն էր: Կը թելադրէր, կը հրահրէր, կ'ողբերէր, կը սորվեցնէր, կը քարոզէր, կը կազմակերպէր ու կը մարդէր: Յոգնիլ չէր գիտեր, հանգչիլ չէր սիրեր:

Յեղիս տառապանքը իր ճակտին դրոշմուած էր. խնդուով և ուրախութեան պահերը հազուադէպ էին անոր համար: Վիշտ մը, անհուն ու ծանր, կը ճնշէր ըովանդակ էութիւնը. անլուծելի հանելուկի մը առջեւ ինքզինքը զգացողի մը պէս կը տանջուէր հանելուկին գաղտնիքը լուծելու համար:

Իր դատումներուն մէջ արմատական մըն էր միշտ և թոյստոյական դպրոցին փիլիսոփայութեան աշխարհայեացքին կ'աշակերտէր, իրարու հետ հաշտեցնելով յեղափոխութիւն և թոյստոյական գաղափարները:

Ռուս յեղափոխական շրջաններուն մէջ ապրած՝ ու այդ միջավայրին վարդապետութիւններովը մնած՝ երբ իր գաղափարակիցներուն հետ համախորհուրդ՝ յեղափոխական դպրոց մը կը հիմնէր, անոր կուտար իր սիրտին ու միտքին թանկագին ծաղիկները, իր իսկ ստեղծած կուսակցութեան զարգացման փուլերուն հետեւելով:

Սմբողջ քառորդ դար մը իր մեծ Երազին համար աքնկելով, երբ առաջին ցոլքերը կամար կը ցնծութեամբ անշուշտ ունկնդրեց, սրտի և հոգիի Երզը և հայ Ռազմիկին սուրբերուն շաչիւնը, որ տին սիւզերովը բեռնաւոր՝ կ'երթար մեծ Իյնոզներուն վրէժի երզը հիւսել:

Հայ Բանիթէոնին մէջ թանկագին Հայ մըն ալ կ'երթայ հանգչիլ:

Թո՛ղ բարձրանան հսկայ սիւները այդ անմահներու Տաճարին, որպէսզի վաղը, գունդագունդ հո՛ն դիմէ ազատուած հայութիւնը, — ազատութեան համար իրենց քրտինքը, արիւնն ու արցունքը կէ տակաւին իր ճամբան՝ գաղափարներու աշխարհին մէջ...

ՄԼԻՏԻՉ ՊԱՐՍԱՄԵՍՆ

ԵՏ ԴԱՐՁԻՐ, ԵՏ...

ՌՌՍՏՈՄ ին համար

Ձեր սիրեերը որպէս խարոյկ հրդեհեցեք այս գիշեր, ո՛վ պայտարի եւ ուխտի եղբայրներ .
Ու խոռովեալ նակասներդ գիշերական պաղ խաւարներուն՝ ձեր մահողջոյնքը ասղերուն բուրվառ եցե՛ք,
Մահը իր մեծագոյն աւարը կը խլէ կամփի հերոսութենէն, մեր հուրիւնը՝ անողորմօրէն դաշունահարած .
Արեւաշու կիսասուռածը իր հողը կը մերկանայ, մօտեցուցե՛ք ձեր հոգիներուն շրթունքները պասարագեալին...

Ո՛վ Ռոստոմ, ո՛վ հայր եւ հայրուրիւն, ո՛վ երեց եղբայր առնակոռով, ո՛վ անագնամուռնչը մայր-հողին,
Եւ ի՞նչպէս է ու մահանշատ եղբերեղեմ, երբ կայուրիւնդ մեր արեւտողն էր, մեր դափնին յաղթանակին,
Դո՛ւն, կամփ եւ անագնուրիւն, դո՛ւն, գաղափար եւ պասարագում իմացական, դուն գոյապատեմ,
Ե՛Տ դարձիր, Ե՛Տ, դուն մեզի պե՛տ էս, արգարութեան չափ, հայրենիքին չափ, կեանքին չափ . . .

Մեր հոգիներուն բզֆսուած ամայութեանը վրայ, սա մարդեղացումներու լուսափառ օրերուն,
Յոյսին մարգարածադիւններ հագիւ ծլած, դուն մեզի կը լքես երազի մը հանգոյն եօթնասկայ,
Դուն մեր երկինն ցուր մահասեաց ու այսօրին քմայտեք մեհենական փառակորոզ բազիններուն,
Դուն մեծ սերմնացանը գաղափարին եւ շունչն ու նպատակը ամեն առնապայտարներուն վտեմ :

Մեզի սուգին սեւ անպրոպներովը կը պարուրես, ո՛վ դուն անջրպետող լուսասու մեծութիւն,
Դուն խոյանք անդիմադրելի եւ իմաստութիւն կուռ, ու դարաւերջաններու հուր մարգարե,
Մեծ կսկիծներու անյատակ ընդունարան եւ դարբնոց հսկայակեց իրաւամարտի խորհուրդներուն,
Դուն վկայութիւն անհերքելի գաղափարին յաղթանակող, դուն պատգամախօս իրաւունքին սարամեծ .

Դուն ուժ եւ զօրութիւն անսպառելի եւ ծիրանի ցայտաբեր առափնութեանց անսովորական,
Կասար մտածումի եւ սիրս ովկեանական սարածութեանց ու խորութեանց անխուզարկ .
Դուն պատկառիւրդ հերոսութեանց եւ պատմուհան ծաղկեայ եղկելի մերկութեանց բուռառ,
Դուն դրօշը ուխտին եւ արու խօսքը աւերականութեւր ռումբերուն լուսահրդեհ . . .

Եւ դարձեալ դո՛ւն խաղաղութիւն անխոռովելի եւ շրջապարիսպ սարսափներուն ազգի ազգի,
Ընդդիմադիր հակաս փոքորկարմբիւ եւ բռունցք գարհուրելի ու շանքավեժ ժանիք ցասումիս արդար,
Դուն արեւածին արօրող ապառաժները խաւարին ու սրկութեան, դուն անբասիր եւ անխոնջ մշակ,
Դուն հայ Պոստեթոսը անմահ, հելվեսական շարներուն ի պահ ասրուտանին հայկազն . . .

Եւ սակայն ինչպէս կը բողոս մեզի, հա՛յր, վրեժիս վարդենիքը՝ կոկոնները կ'արձակեն ,
Ու անաւոր ժամը հաշուեյարդարիս կը մօտենայ , ինչպէս այգը խաւարներէն յետոյ,
Ամեն բռունցք երդուեալ կը պատաստուի երախակալ մը ընդունելու, ինչպէս ամեն խիղճ գրան,
Ու հեռու չե՛ ալլես օրերուն օրը, հա՛յր, երբ բաժակները արիւնը պիտի մասըռուակես զաւակներուդ...

Եւ ըսել է քե՛ դուն մեզի հետ չպիտի ըլլաս . . . Բայց հնա՞ր է սա եւ հնարաւոր . . .
Ինչպէս մենք փառքին սեղանը նստինք առանց եզրի, կարելի՞ է ցորեկը առանց արեւին ,
Գերագոյն հաշիւը որո՞ւն պիտի ներկայացնէ իր անսահման դեզերը վրեժի հունձներուն,
Ու մեր նակասները այրի՞ պիտի մնան է ու համբոյրիդ միւռոնէն հայրական ու հայրենական . . .

Բայց մենք եզրի, հա՛յր, մեր գինեալ բազուկներով վրիժայագուրդ եւ հպարտօրէն ուսամբարձ,
Որպէս օգոստափառ կեսար մը հզօր գաղափարին պիտի առաջնորդէինք ճանարը անկախութեան,
Ու դո՛ւն, հո՛ն, որպէս կենդանի Ասուած մը բազմասուածեան խորանին եւ գազար մը գազարներուն
առընթեր,
Նոր դարաւերջանը հայ անունով պիտի ողջունէիր բազուկներդ եղբայրօրէն ազատ ազգերուն կարկառած...

Ե՛Տ դարձիր, հայր, Ե՛Տ, գէր շարքի մը համար վրիժարտուր արեւալոյսներու վաղորդական ,
Անապատներէն ուխտաւորներ կան հայուածիդ հանգրուանէ հանգրուան մօլեռունդօրէն մուրացող ,
Ինչպէս որ մոխիրներէն ու դիակնակոյտերէ գինեալ բազուկներ ցցուն հրամանատարութեանդ ծարաւի .
Ե՛Տ դարձիր, հա՛յր, Ե՛Տ, հայրենիքն է որ մեզի հետ եզրի կը կանչէ իր եօթնասկայ բերաններով . . .

ԱՐՊԱՐ ՎՏԱՐԱՆԳԻ

ԼԵԶՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

Յարգելի խմբագիր «Շանթ»ի .

Ազնուութիւնն ունեցած էիք հրատարակելու ձեր թերթին մէջ երկտող գրութիւնս, որուն համար շնորհակալութիւնս յայտնելով հանդերձ, պիտի փափաքէի որ տպած չըլլայիք. որովհետեւ ահագին փոթորիկ մը պայթեցուց զլիսուս: Երկու ամիս «Սպանախտ»ի ճապուռներուն մէջ թալթալ խաղալէ վերջ, (Սպանախտ, բաւ մը որ թէ՛ ծագումը կը ցուցնէ, և թէ՛ աւերիչ դերը, որուն քիչ մնաց մենք ալ գո՞հ կ'երթայինք, եթէ... բայց այս «եթէ»ն թող այսպէս կախակայեալ մնայ), ուրեմն, կ'ըսեմ, երկու ամիս այդ Սպանախտին ճանկերուն մէջ տողուելէ վերջ երբ առաջին անգամ աշակերտներուս կը ներկայանամ, սպասելով անշուշտ անոնց կողմէն «անցեալ ըլլայ»ի մը, աղմուկ մը կը լսեմ, ժխոր մը, խղուրտիւն մը խրուպոտ, խաղտախուրտ, խափարածայն... մէկը կ'ըսէ. «Եսխ առնել և ապա ուսուցանել», ուրիշ մը. «բժիշկ, բժշկեալ գանձն քո», կ'ապշիմ կը մնամ... կ'աղաչեմ որ աղմուկը դադրի, և խելացիներէն մէկուն կը հարցնեմ պատճառն այն բաշտայ շմորին: Ան՝ շիկնելով, շառագունելով կ'ըսէ. «Վարդապետ, դուք տարին տամերկու ամիս գլուխնիս արդուկեցիք ու կ'արդուկէք «եօթերորդէն, «եօթներորդ», մանաւանդ թուական անկաններու դասին, քսան անգամ համրել տալով մէկէն մինչեւ տասը: Եւ արդ դուք «Շանթ»ի մէջ (թ. 11) «եօթերորդ» էք գրեր:— Բնական է, փութով կը բացատրենք իրենց թէ մենք այդպէս գրած չէինք, թէ մեր գրութեան առաջին տողերը փոփոխութեան ենթարկուած էին, և մեր բացարձակ թուական լը՝ դասականի վերածուեր էր: — Կը հանդարտին, և ես իսկոյն կը հարցնեմ նոյն աշակերտին որ ըսէ թէ ի՞նչ բանի մը մէջ կը կայանայ «եօթերորդ»ին սխալը:— «Եօթներորդ» պիտի ըլլայ, կ'ըսէ, վասնզի բառը «եօթն» է. և հայ լեզուի օրէնքներէն է որ բարդութեանց ատեն արմատին նու գիրը անպատճառ երեւան կ'ելլէ: Աշխարհաբարի մէջ կ'ըսենք «դուռ, բեռ, ձուկ» ևն. բայց բարդութեանց մէջ կ'ըսենք, «գոնապան, բեռնակիր, ձկնորս». որովհետեւ «դուռն, բեռն, ձուկն» են բուն ձեւերը: «Եօթն» է բառը, որմէ «եօթանասուն». մինչդեռ ութը՝ որ նու չունի՝ կ'ըլլայ «ութսուն». ինն՝ «իննսուն», (ականջը խօսի մեր վահան Եարճանեանին, որ «իննսուն» նոր ձեւ մը ստեղծեր էր, անշուշտ չհանելով եղածին):— Այս կանոնին իբր զանցառութիւն ունինք «անձնուէր» բառը, ուր «անձն»ին նուն ջնջուած է, մինչդեռ պէտք էր ըլլար «անձնանուէր», ինչպէս կ'ըսենք անձնասէր, անձնահաճ, անձնագով», ևն.:

— Լա՛ւ, կը պատասխանեմ: Յուշատետրիս մէջ մեր թերթերէն քաղուած քանի մը բառեր ունիմ, տեսնենք, պիտի կարենա՞ս անոնց ճիշդը ըսել: Նախ ըսենք որ մեր հայերէն թերթերը

չատ անինամ կը պատրաստուին. քերականական, ուղղագրական և տպագրական սխալները կը վերտան, և ամէնայով պիտի ըսեմ՝ որ Պոլսոյ մէջ չկայ գուցէ ազդ մը՝ որուն լրագրողներն այնքան անփոյթ ըլլան իրենց լեզուին, որքան մենք մերինին: Ըսածներս զրպարտութիւն չեն, օրինակներ պիտի տամ: Առէք որեւիցէ թերթ մը, և պիտի տեսնէք նոյն յղուածին մէջ «երբեք» և «երբէք» ձեւերը, «բաղդ և բախտ» գրութիւնները: Բայց մինչեւ ե՞րբ ճիշդ միօրինակութիւնը պիտի չտիրապետէ. «երբեք»ը դեռ կարելի՞ է «երբէք» սխալ ձեւով գրել: — Ունինք «ուր, ուստ, կր» բառերը. որոնցմէ «ուրեք, ուստեք, կրեք» և «ուրեմն, ուստեմն, կրեմն» բառերը: Արդ, ո՞ր հայկաբանը կրնայ ցուցնել «ուստեք» մը կամ «ուրեք» մը հոով գրուած, և եթէ անոնք չեն գըրուիր «երբեք»ը ինչո՞ւ հոով պիտի գրուի:— «Բաղդ»ը սխալ է, և այդ սխալն ալ առաջ Լկած է «բաղդատել» բայէն. բայց հոս «բաղդատել»ին «բաղ»ը մասնիկ մըն է, ինչպէս «բազկանալ», «բաղձիւսութիւն», ևն.: Մեր լեզուին մէջ յոյ իրարու քով գրեթէ չի գար. ունինք «խեղդ» բառը. «յողդողդ»ին մէջ «ղող»ի կրկնութիւնն է: Դէն վերջ s և p կու գայ. «աղտ, ուղտ. մաղթել, յաղթել, գաղթել», ևն., ևն.:

Թողունք ասոնք. բախտ բառը պարսկերէն سخت համարինք, ըստ տառագարձութեան օրէնքին կ'ելլէ «բախտ» և ոչ «բաղդ». ասոնք մէկ երկու ուրիշ բառեր «ان» դիւան», «ك» դանակ, و» դեւ», կը տեսնենք որ ձ գիրը դ-ի փոխուած է, ٔ գիրը, ինչպէս եւրոպական և միշտ s է հին օրէնքով, որով ուր ալ դառնայ «բաղդ»ը, դըժբախտ բառ մըն է. և պէտք չէ գոյութիւն ունենայ այդ սխալ ձեւով, բոլոր անանցումներով և բարդութիւններով:

— «Ժողով. Ձայն» թիւ 19, «ցցուց» բայը կար. ճիշտ է. — Ո՛չ: Այդ բային արմատն է «ցոյց». տարրական օրէնք է որ «ոյ» կը փոխուի «ու»: Ինչպէս «լոյս, գոյն, յոյս», «լուսաւոր, գունաւոր, յուսալ». և ոչ թէ «լուսաւոր, գնաւոր, յսալ». որով պէտք էր ըսել «ցուցուց», իսկ եթէ անասորժ թուի այս ձեւը գործածողին նուրբ ականջին՝ կրնայ «ցոյց տուաւ» գործածել: — Նոյն թիւին մէջ կայ «կ'անցնէիր» բայը «կ'անցընէիր»ի իմաստով. լուսագոյն չ'ըլլար որ մեր գրողները «անցնիլ և անցընել բայերուն ուշ դնէին, շփոցանելն» է, իսկ «անցընել»ը «անցուցանել», անցողական, իմաստի ահագին տարբերութեամբ: — Նոյն թիւին մէջ «կնդրուք» «կընդրուկ»ի տեղ, «սբինքս», «սփինքս»ի տեղ:— «Խուժդուժ» բառը «խժդուժ» կը գրեն մեր թերթերը. լուսագոյն է «խուժդուժ» գրել. նոյնպէս «խժդուժութիւն», ևն., բաղմալանկերուն մէջ, ինչպէս ըրած են նախնիք: «Ժողովուրդի ձայն»ին

թ. 6-84ին մէջ «դառցած» այլանդակ բառը կար- նախակրթարանի տղոց շարագրութեանց մէջ կը հանդիպինք այսպիսի սխալներու. և մարդ դայ- րոյթէն կը քրտնի կոկիկ ուղղութիւնով ու սիր- ուած թերթի մը մէջ այդ խժգժութիւնները տես- նելով, և կ'ըսէ ինքնիրեն. լաւագոյն պիտի չը- լա՞ր արդեօք որ յարգ. խմբագրութիւնը քիչ մը աւելի ուշ դնէր ասոնց, փոխանակ անմեղ ո գիրը շկոթակ ընելու իր սխալներէն: Մեր լեզուն ալ կ'երեսի՝ մեր աղգին պէս դժբախտ, ունի ճակա- տագիր. այս ո՛րքան հալածանք. Ռուսինեաններէն սկսեալ մինչև օրս, քանիններ յօշոտեր, ձրձեր, ցրցտեր են: Բայց այս անգամ հալածիչները մենք իսկ ենք: Անշուշտ այս հերձուածն ալ հիներուն բախտին պիտի արժանանայ. և արժան և իրաւ. որովհետև անհատ մը՝ հեղինակաւոր իսկ ըլլայ՝ ինչ իրաւունք ունի լեզուի մը մէջ սխալներ ներ- մուծելու. կրնա՞նք ո գիրը վտարողին մէկ ական- ջը խղտել փրցնել՝ մէկ հատն ալ կրնայ լսել ըսե- լով: Ո՛րքան կարեւոր է այդ ականջը, այնքան կարեւոր է ո գիրն իր տեղը: - Ինչքան լաւ գործ ըրած պիտի ըլլար «Ժողովուրդի ձայն»ը (թ. 7-85) «կառավարութիւնը չգիտե՞ր» բարբարոս ձեւին ուղիղը եթէ գտնելու աշխատած ըլլար, քան այդ անհարկի վտարանդու՛մը: Մենք կ'ըսենք. «կա- ռավարութիւնը չի՞ գիտեր», և այդպէս ալ կ'ար- տասանենք, ինչպէս լեզուն բացուած որ և է հայ տղայ: Դեռ չկրցան մեր գրողներն հասկնալ որ ժխտական ներկան երբ էական բայով լծորդուած է, «չեմ բերեր, չես բերեր, չի՛ բերեր», երրորդ դէմքը անպատճառ չի կամ չ' (երբ ձայնաւորի հանդիպի) կ'ըլլայ. «չի բերեր, չուղեր», պատ- ճառը կայ, բայց արդէն յօդուածս երկարեցաւ, ընթերցողներն ալ չյօգնեցնենք: Թէ ոչ՝ արմատացած սխալ մըն է այս ժխտականի ինդիքը, և առան- ձին յօդուածի արժանի է: - Նոյն թիւին մէջ կայ «ճակագր» խառնագաղանք. արդեօք կարելի չէ՞ «ճնրագիր» ըսել. այդ ոճով՝ սկսինք զրել «պա- լըխճիութիւն, դասապութիւն» և ինչ: - «Ճակատա- մարտ»ի մէջ (թ. 57) «մոխիրներէն յառնած» ցու- ցանքը կար: Եթէ այս ոճով առաջ երթայ մեր լրագրութիւնը, յիսուն տարի վերջ պիտի չճանչ- նանք լեզունիս: Բայի մը անցեալ ընդունելու- թիւնը կը շինուի կատարեալէն. զարտուղի բայ

մըն է յառնել, ինչպէս առնել (ընել). վերջինս աշ- խարհաբարի մէջ եղած է «այնել, անել, ընել». կատարեալն է արարի=ըրի, անց. ընդ. արար- եալ=ըրած, և ոչ «ընած»: յառնել, յարեայ, յարուցեալ: Արդեօք մե՞ղք պիտի ըլլար եթէ ըս- ուէր «մոխիրներէն յարուցեալ», քանի որ նոյն յօդուածին մէջ «կոչեցեալ»ները գործածեր է գը- րողը, և արդէն չէ՞ որ Հայ Եկեղեցին ամէն կի- րակի, և Յինանց մէջ ամէն օր կը լծորդէ «յառ- նել» բայը. և ո՞ր Հայուն՝ ըլլայ իսկ անուս անձանօթ կրնան ըլլալ «յարեալ, յարուցեալ» բա- յերը, երբ ամէն կիրակի Իւղարերից աւետարանը կարգացուած միջոցին, անմիջապէս որ լսէ «յար- եալ» բառը՝ «Օրհնեալ է Աստուած»ը կը կայցնէ Մէկ խօսքով՝ «յառնել» բային անց. ընդ. ը չի կրնար «յառնած» այլանդակութեամբ արտայայ- տուիլ. ինչպէս չենք կրնար «դառնալ, դառնած», ուտել՝ ուտած, ընթեւնուլ՝ ընթեւնած, առնել (առ- նուլ) առնած,» են, են, ըսել. այլ անոնց կա- տարեալէն կը շինենք. «դարձած, կերած, ընթեր- ցած, առած,» են. : Եթէ «յարուցեալ» չ'ուզուի, «յարութիւն առած» թող ըսէր, կամ վերապրած, ևն: Նոյն թերթին մէջ (թ. 55-59) քանիցս «վիրա- հայ գործածուած էր. հայ վիրաւորող ըսել կ'ուզ- ուի արդեօք: Այդ խլէզ աղգը «վիրք» կը կոչուէր, ուրկէ «վրացի» «վրացերէն», Վրաստան». տար- րական կանոնով «գիր, գրել, «միտք, մտածել», ի գիրը ը ի փոխուած. որով պէտք է ըլլայ «վը- րահայ. «վէրք» բառն է որ «վիրաւոր» կ'ըլլայ. որովհետև ե գիրը ի- ի կը փոխուի, ևն, ևն:

Հունձքը խիստ շատ է, և եթէ մէկ երկու թերթերու մասին միայն կը խօսիմ, պատճառը թերթերուն միշտ դէպի վերաբարձրանալն է, որոնց համեմու համար երկայնաբազուկ պէտք է ըլլալ, ինչ որ չեմ դժբախտաբար:

«Շանթ»ի վերջընթեր թիւին մէջ մեր անմո- ռանալի Հրանդին գրաբար մէկ նամակը կար: Մէջը սխալներ սպրդած էին. կ'երեսի թերթը մե- քենային մէջ փորձանքի հանդիպած է: Ուշ գը- նելիդ կը խնդրուի, թէ ոչ՝ ուրիշ անգամ Ձեր թերթին մէջ զՁեզ պիտի հարուածեմ: Նպատակս է՝ օգտակար ըլլալ. որով և ոչ ոք պէտք է գայ- րագնի:

Հ. ԱՐՈՒՆ ԳԱԶՐԿԵԱՆ

Հ Ի Ն Ս Է Ր

Նոր չեմ սիրեր քեզ. պէ՛տ է դուն գիտնաս,
Ու երբ իտեպն իմ մէջ հասունցաւ,
Քեզի նըմանող կի՛ն մը բըխավարս,
Տարիներ առաջ միտքիս սիրացաւ,
Ու կախարդեց զիս. կապո՛յճ Թէնիւռաս:

Սիրեցի այդ կի՛նն՝ երբ դեռ անգոյ էր...:
Պէ՛տ է դուն գիտնաս, քեզ նոր չեմ սիրեր:

Չ Ե Մ Յ Ի Շ Ե Ր

Գիշեր մըն էր, կուրծքիս վրայ զայն երբոր,
Կը սեղմէի քաղցրօրէն,
Իբրեւ թէ ան գարունն ըլլար մեկաթոր,
Կամ արեալոյսն հրեղէն:

Թեւերուս մէջ, յուզումով մը կենսաբաղձ,
Կ'օրօրէի ան գիշեր,
Իբրեւ թէ ան երջանկուրթիւնս ըլլար, բայց
Ի՛նչ էր, ո՞վ էր, չեմ յիշեր:

Կ Ի Ն Մ Ը Ն Է Ա Ն Յ Ե Ր ...

Սիրքիս մէջ կ'իջնէ սուգն ամայութեան,
Ինչպէս քանդուած քաղաքին վըրայ.
Եւ անյուսօրէն մռայլ, անկենդան,
Հոն աներներու ոգին կը սուրայ...:

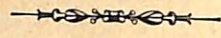
Անիծուած վայրն է, սրխուր եւ ունայն,
Ուր կեանքի շունչը սառոյց է դարձեր,
Եւ ուր կը յածի լոկ շուքը մահուան:

... Իմ սիրքիս մէջէն կի՛ն մըն է անցեր:

Մ Ե Ր Ո Ւ Բ Ա Ն Պ Ա Ր Ս Ա Մ Ե Ր Ա Ն

Գ Ե Ղ Ա Մ Ի Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ Ի Ն

Նախճիրի ահաւոր օրերուն, հէ՛ք Գեղամ,
գլխիկդ ծուռ, տոգոյն շրթունքներդ
դառնութեան ամենէն լեղի բաժակին մէջ
թաթխած, աչքերդ արցունքով լեցուն,
Հայրենիքիդ աւերակներուն վրայ կ'ողբեր-
գէի:

Առտու մը գուժկան բուն դարձեր էիր,
դո՛ւն, Մուշե քա՛ղցր պլպուլը. ծունկերդ
դողդղալով, այցի եկար ինձի, դէ՛շ խապ-
րիկներ բերիր քու անուշիկ հայրենիքիդ մա-
սին, ըսիր թէ բոլոր Հայութիւնը ջարդուեր,
աղաքը խողխողուեր էին, ամէնքն ալ, ափ-
սո՛ս, ամէնքն ալ մահացուցեր ու աւերակ,
քար ու քանդ ըրեր էին երկիրդ, ու եկե-
ղեցիր...:

Հայրենի երգիքիդ ցաւը պղտիկ էր այն
միւս մեծ ցաւիդ քով. Ս. Կարապետի վան-
քը և ներքին գաւիթը, ամէն բան խլած,
յափշտակած, կործանած էին. և հնութիւն-
ները...:

Աչքիս առջեւ ունիմ ցաւագին պատ-
կերդ, երբ կ'արտայայտուէիր թէ Ատանայի
ջարդէն վերջ կասկածներ ունենալով հայրե-
նիքիդ մասին, առաջարկեր էիր թանկա-
գին հնութիւնները Բարիզ փոխադրել, այն
հնութիւնները որոնց համար կը յոխորտայիր,
կը փառաւորուէիր, հարստութիւնները այդ-
տորը աեղերուն, զորս նկարագրելու համար
անշուք կը գտնէիր ամենէն շողջողուն բա-
ռերդ, դո՛ւն, Հայաստանի հողին, այն-
քան համեստ ու ա՛յլքան խոնարհ:

Հէ՛ք Գեղամ, ինչպէ՛ս լացիր առտու մը
թէ Հայութիւն չմնաց այլևս, և ինչպէ՛ս
յուսահատ էիր Հայուն ճակատագրի մասին:

Հայաստանի հողերուն վրայ ծլած ու
զարգացած ծաղիկ, ազատ հովերու և դաշ-
տերու զաւակ, կը տկարանայիր շատ ան-
շանայի ներշնչել քեզի: Որովհետեւ չէի հա-
ւատար թէ Հայը կորսուած է, թէ՛ Հայու-
թիւնը չի կրնար վերականգնիլ:

— Զէ՛, կ'ըսէի քեզի. մեր վրայ յոյս
չեմ դներ, մենք պոլսեցի Հայերս թոյլ ու
մեղկ կլիմայի տակ ապրած, Վոսթորի ու
Մարմարայի կապոյտ ջուրերուն փուճ երազ-
ներովը անած, մենք առանձին բան մը չենք
կրնար ընել. իսկ դո՛ւք, գաւառի հայերդ,

առողջ լեռներու հսկայ առիւծներ, կոչուած էք Հայուն անունը յաւերժացնել:

Այն ատեն չէի կրնար հաւատալ այս օրուան իրադարձութեան, բայց վստահ էի որ Հայուն անունը չպիտի վերնար տիեզերքի պատմութեան մէջէն. տարագրութիւններու մէջ ծլած պզտիկ ընձիւղները անտառներու պէս կրնային ուռճանալ. դեռ կային Կովկասի Հայերը. ճանչցած էի անոնց մէջ անհատներ, որոնց կորովը և հայկական հոգին բաւական էին ամբողջ հայ սերունդներ ստեղծելու: Կը յիշէի քեզի, Ս. մերիկայի Հայութիւնը, և մենք Պոլսեցիքս, մեր ահաւոր վրէժխնդրութեան ոգիով պիտի չենցնէինք և գեղազարդէինք Հայաստանի հողերը:

Վարանոտ էիր այն ատեն, կը դողայիր Պոլսոյ Հայութեան մասին, կասկածը հաւատարմէ կործանած էր. և բաներ մը կը կմկմայիր այդ օրերուն:

— Պիտի տեսնես թէ Պոլսի Հայերը ազատ պիտի ըլլան գաւառի Հայուն ճակատագրէն, կ'ըսէի քեզի դարձեալ. որովհետեւ Թուրքերը մեզմէ չեն վախնար, մենք կորով չունեցող մարդիկ ենք:

Ճիշդ ատիկա էր որ կը յուսահատեցնէր քեզի, անոր համար էր որ չէիր հաւատար Հայութեան վերածնունդին: Թուրքին միտքէն կ'անցնէր որ մեր ծոցը պիտի վերագառնան իր ճիրաններուն մէջ վիրաւոր հայ ծիլերը. բայց երբ շարան շարան ողողեցին որբերը՝ եկեղեցիներու բակերը և դպրոցներուն յարկերը, երբ եկան հասան Հայաստանի սիւները և վերաշինութեան դաղափարը դրապէս հաստատեցին, ափսոս որ, քու արեւդ մարելու մօտ էր արդէն և չի տեսար կասկածներուդ ցնդիլը:

Մեր թշնամիները թող կարծես թէ Հայուն գլուխը ջախջախեցին: Թող աշխատին հայ տղան իրենց յարկերուն տակ պահելու փորձը շարունակել. ո՛չ, անոնք կապուած, փարած են իրենց հայրենի հողին . . . :

ԶԱՅՆՈՒՆԻ ԳՍԱԼՎԵՍՏՐԵԱՆ

ՀԱՅ ՀՈՐԻԶՈՆՆԵՆ

Հայ Մամուլի Միութիւնը կազմուած.— Հ. Ս. Երեւեան և Տիգրան Երկար.— Արամ Վսարաւոյի. Չեռագիրներ, ձեռագիրներ.— Մեր նոր ֆայշերը.— Հայ Տնտեսաբանական Բնկերութեան ներկայացումները.— Սեղանիկի համահայկական պատմութիւնը:

Շանթի շրջ թիւով Հայ Մամուլի ընկերակցութեան մը պէտքը չեշտած էինք: Անկէ վերջը զորոնք մասնակի գումարումներ ունեցան և ծրագիրը մշակեցին: Ուրախ ենք որ վերջապէս կազմուեցաւ այնքան կարեւոր այս միութիւնը, որ նպատակ ունի մասնաւորաբար բարձր բռնել Հայ Մամուլի վարկը, և Ազգ. դատին հետ առընչութիւն ունեցող կենսական կարեւոր խնդիրներու շուրջ համերաշխութիւն մը պահպանել:

Ընդ. ժողովին, որ տեղի ունեցաւ Հայ. Ակումբին մէջ Փետր. 1ին, ներկայ էին քսանէ աւելի Մամուլի ներկայացուցիչներ: Ծրագիրը կարգացուելէ վերջը ընդհանուր ժողովի ատենապետ ընտրուեցաւ Պ. Եր. Օտեան և ատենադպիր՝ Մեր. Պարսաման: Իսկ վարչական ժողովի անդամ ընտրուեցան Պ. Պ. Միք. Շամտանճեան, Ս. Սրենց, Տիգրան Զաւէն, Յ. Ճ. Սիրունի, Ենուք Արմէն, Հայկ Սէրէնկիւլեան և Տ. Չիթունի:

Վննեալիկէն դեռ քանի մը օր առաջ ստացուած հրատարակութեան մը մէջ կարդացինք Հ. Ս. Երեւեանի մեր բարեկամին ու աշխատակիցին, մէկ ղեղեցիկ ուսումնասիրութիւնը՝ Տիգրան Երկարի մասին: Տիգրան Երկարը եղած է առաջին ռահվիրան հայ և յոյն եղբայրակցութեան: Չենք կրնար զինքը չի յիշել ամէն

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

ատեն որ առիթը ներկայանայ: Մեր երեւակայութեան մէջ կը գծուի այսօր դէմքը այն մեծ հայրենասէրին, որ հիմը դրաւ Աթէնքի մէջ, Վէնիզլոսեան հայասիրութեան: «Վստահ եղիք որ Մ. Վէնիզլոս լաւ փաստեր հաւաքած է ձեր դատին համար», ըսաւ Զօրավար Տ'Էսթրէ, Պոլիս ժամանումին յաջորդօրը, իրեն ներկայացող առաջին հայ պատմիրակութեան:

ՏԻԳՐԱՆ ԵՐԿԱՐ

Արամ Վտարանդի, որուն անմոռանալի Ռոսատի ուղղած մէկ ղեղեցիկ բանաստեղծութիւնը կը հրատարակենք այս թիւով, ծանօթ է Արամ

Չարք անունով: Պոլսական մամուլին մէջ առաջին անգամ Շանթն է որ ներկայացուցած է անոր գործը (Շանթ, 1912 թիւ 19): Արամ Վարդանշի Անահիտի և Դրօշակի մէջ փորձած է զիւրազանքական այն սեռը, զոր յետոյ մշակեցին Սիամանթօ, Վարուժան, Ահարոն և հիմա կը շարունակէ Վահան Եարճանեան: Շանթ առիթ պիտի ունենայ Վարդանշիի նոր քերթուածներու մասին խօսելու առաջիկային:

Շանթի խմբագրատունը ողողուած է ձեռագիրներով: Բացի զամբիւղի գրուածքներէն, որոնց մասին աւելորդ է խօսիլ անշուշտ, մեր արամադրութեան տակ ունինք հրատարակելի բազմաթիւ արձակներ ու ոտանաւորներ: Այդ ձեռագիրներուն սպասուած կը յուզէ մեզ պարզապէս: Երբեմն, այժմէականութիւնը կը խանգարէ հրատարակութեան կարգը: Բայց Շանթի խմբագրութիւնը կը խորհի թերթը երբեմն յաւելուածական էջերով հրատարակել իր հին կամ նոր աշխատակիցներուն համբերութիւնը յորդել չի տալու համար:

Սպասեցէ՛ք ուրեմն:

Որոշած էինք Շանթի մրցումին համար ստացուած քայլերդները կարգով հրատարակել: Բայց հիմա յարմար կը դատենք մրցումին պայմանաժամը լրանալէն վերջը միայն հրատարակ հանել դանոնք:

Մասնակցողները պիտի կրնան կատարելագործել իրենց գրածները, եթէ կարգան իրենցինէն առաջ լոյս տեսնող քայլերդները:

Արդ առաջիկային պիտի հրատարակենք լաւագոյն քայլերդները՝ անստորագիր. խմբագրութիւնս միայն պիտի գիտնայ հեղինակներուն ինքնութիւնը. ընթերցողներուն դատաստանը ստանալէ վերջը, ժիւռին իր որոշումը պիտի տայ:

Բոլոր մեր բանաստեղծները, — ահ, քանի՛ հաս մնացին, — այս ազգային-գրական մրցումին մասնակցելու կը հրաւիրենք:

Հայ Տոսմ. Ընկ. Թատերախումբը անցեալ կիրակի ցերեկ Փըթի Շանի մէջ ներկայացուց Ահարոնեանի «Արցունքի Հովիտ»ը և գիշերը՝ Գ. Զօհրապի «Փոստալ»ը, Թատերախումբի վերածուած՝ Յ. Ճ. Սիրունիի կողմէ: «Արցունքի հովիտ»ը իր ուժգնութեան մէջ երեսն չեկաւ: Խումբին կազմը շատ բան կը խոստանար: Յանջող էին Տիկ. Գնար (Նազէ), Օր. Ալիքսանեան

(Շողիկ), Ն. Պիլիկթաշլեան (Բարկէն), Չափրաստ (Սուրէն) և Աժաէրեան (Ռէս Մնօ): «Ասլան»ի դերին մէջ Զանան մինակ մարմինով էր «Ասլան»: Դերասանապետ Մ. Մնակեան խենթ «Զիննի»ի դերին մէջ տպաւորիչ էր, հակառակ իր յարգելի անյաջողութեան: Տիկ. Հրաչ կրնար լաւ «հիւրի» մը ըլլալ՝ եթէ քիչ մը աւելի լաւ մտնէր այդ յեղափոխական հայուհիին հոգիին մէջ: Տիկ. Ալիքսանեան ալ կրնար լաւ «փէրի» մը ըլլալ, եթէ քիչ մը աւելի աշխատէր:

Գիշերուան ներկայացումը անցաւ աւելի յաջող: Ներկայացումէն առաջ ծանօթ իրաւագէտ Պ. Հմայեակ Խոսրովեան զեղեցկօրէն պատկերացուց Զօհրապի բազմակողմանի տաղանդը, ի վեր հանելով մասնաւորապէս իրաւաբանը, և հոգ քանկելով Զօհրապի իսկական կոչումը:

Գ. Զօհրապի «Փոստալ»ը՝ կարելի է ըսել թէ՛ յաջողապէս վերածուած է թատերախումբի: Միայն վերջին պատկերն էր որ տպաւորութիւնը խանգարեց: Յանջող էին գրեթէ բոլոր դերասանները, մասնաւոր Տիկ. Զապէլ որ անձնաւորեց միջնորդ Տիւրիւկ հանրմի դերը: Չափրաստ իր դերին մէջ էր կատարելապէս. միայն հնչումը վանեցի չէր:

Ներկայացումէն վերջը Կովկասի Հայ Տրամաթիք դերասաններէն Սարեան արտասանեց Ա. Զօպանեանի «Մայր Հայաստան»ը: Սարեանի արտասանութիւնը թէև զգայուն, բայց միօրինակ էր ու քիչ մը չափազանցուած:

Հայ Տոսմ. Ընկ. Թատերախումբը հետզհետէ պիտի բեմադրէ «Նամուս»ը (Շիրվանզատէի), «Տէրվիչ»ը (Յ. Ճ. Սիրունիի), «Ճամբուն վրայ»ն (Լ. Շանթի), «Հսկումը» և «Գլխու Պտոյտ»ը (Մեր. Պարսամեանի):

Մասնաւոր աղբիւրէ կ'իմանանք թէ Սելանիկի Հայութիւնը՝ Բարիզի Համահայկական Ազգ. Խորհուրդին իր պատուիրակը ընտրելու առիթով ընակ Յարութիւն Մոստիշեանի, լոնտոնաւ և Յովհ. Թումանեանի: Մինաս Չերազի ւանդագին վիճակը մէջ բերելով հաղորդած է թէ չի կրնար այդ թեկնածութիւնը ընդունիլ: Պ. Պ. Արշակ Զօպանեան և Յարութիւն Մոստիշեան պատասխանած են, իրենց պատրաստակամութիւնը ժողովին մէջ իրեն լիազօր պատուիրակ ընտրած է Բարիզի Համահայկական Ազգ. Խորհուրդին համար՝ Պ. Յարութիւն Մոստիշեան:

ՇԱՆԹԱՆԻ ԳՅՈՒՆ

